ePublishing

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 4, No 3 (1997)

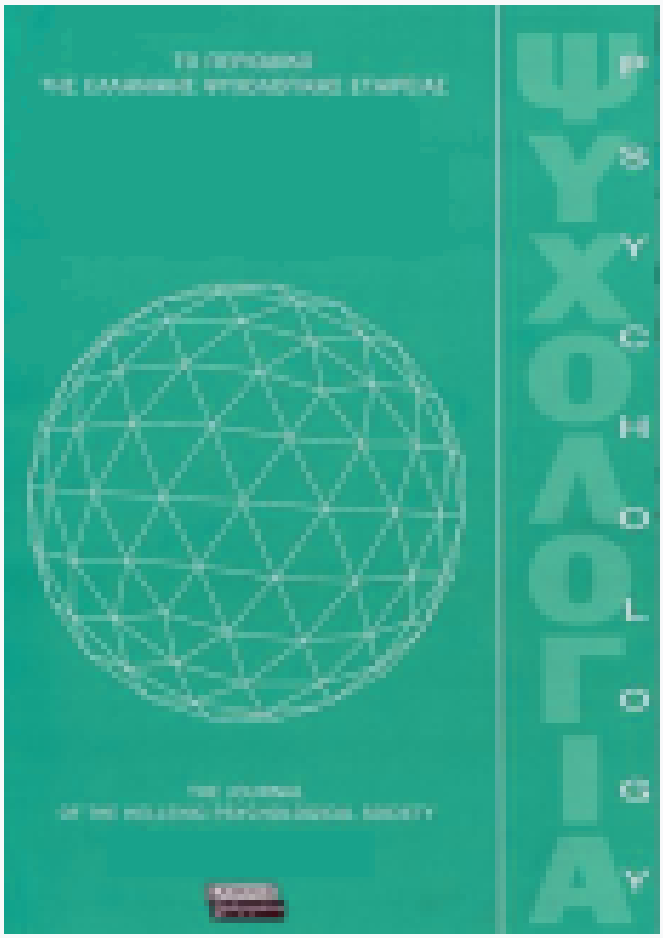

Personality development: Continuity, change and prediction

Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη

doi: 10.12681/psy_hps.24225

Copyright © 2020, Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Μόττη-Στεφανίδη Φ. (2020). Personality development: Continuity, change and prediction. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, *4*(3), 266–271. https://doi.org/10.12681/psy_hps.24225

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 25/01/2026 19:00:57

Εξέλιξη της προσωπικότητας: Συνέχεια, αλλαγή και πρόβλεψη

ΦΡΟΣΩ ΜΟΤΤΗ-ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ Το θέμα της συνέχειας και της ασυνέχειας στην εξέλιξη της προσωπικότητας έχει προκαλέσει διαμάχες μεταξύ των ψυχολόγων. Η υιοθέτηση ενός μοντέλου ασυνέχειας στην εξέλιξη της προσωπικότητας περιορίζει τη δυνατότητά μας για πρόβλεψη, πρωτογενή πρόληψη και πρώιμη αντιμετώπιση δυσκολιών στην ψυχολογική προσαρμογή σε κάποιο μεταγενέστερο στάδιο. Υπάρχουν δύο είδη συνέχειας στην εξέλιξη της προσωπικότητας, η ομοιοτυπική συνέχεια και η ετεροτυπική συνέχεια. Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται θεωρητικές προσεγγίσεις και διαχρονικές μελέτες που εξετάζουν την ετεροτυπική συνέχεια. Οι θεωρητικοί που υποστηρίζουν την ετεροτυπική συνέχεια θεωρούν πως η εξέλιξη της προσωπικότητας είναι σταθερή και έχει συνοχή. Η συνέχεια όμως στην εξέλιξη της προσωπικότητας δε βρίσκεται στο επίπεδο της συγκεκριμένης συμπεριφοράς αλλά στην ποιότητα προσαρμογής του παιδιού ανάλογα με το αναπτυξιακό του στάδιο.

Λέξεις κλειδιά: Εξέλιξη της προσωπικότητας, προσαρμογή, συνέχεια

Το θέμα της συνέχειας και της ασυνέχειας στην εξέλιξη της προσωπικότητας έχει μελετηθεί ευρέως και έχει προκαλέσει διαμάχες μεταξύ των ψυχολόγων. Ένας μεγάλος αριθμός μελετών δείχνουν πως η εξέλιξη χαρακτηρίζεται περισσότερο από ασυνέχεια παρά από συνέχεια (Kagan, 1976). Η υιοθέτηση όμως ενός μοντέλου ασυνέχειας στην εξέλιξη της προσωπικότητας περιορίζει τη δυνατότητά μας για πρόβλεψη, πρωτογενή πρόληψη και πρώιμη αντιμετώπιση δυσκολιών στην ψυχολογική προσαρμογή σε κάποιο μεταγενέστερο αναπτυξιακό στάδιο (Sroufe & Rutter, 1984). Οι Kohlberg, LaCrosse & Ricks ήδη το 1972 είχαν επισημάνει τη σημασία της πρόβλεψης για την κλινική θεωρία και πράξη, και την αδυναμία που υπήρχε με τις έως τότε γνώσεις να προβλέψει κανείς την κατάσταση της ψυχικής υγείας ενός ενήλικα από τη συμπεριφορά του κατά την παιδική ηλικία.

Καθοριστικής σημασίας στην εξέλιξη αυτής της διαμάχης ήταν το βιβλίο του Walter Mischel (1968), ο οποίος έθετε υπό αμφισβήτηση την ανάγκη αποδοχής της ίδιας της έννοιας της προσωπικότητας, υποστηρίζοντας πως δεν υπάρχει σταθερότητα στην ανθρώπινη συμπεριφορά και πως οι συνθήκες καθορίζουν τις αντιδράσεις του ατόμου. Με τον τρόπο αυτόν απέρριπτε κάθε δυνατότητα πρόβλεψης της συμπεριφοράς ενός ατόμου σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και καταστάσεις. Αργότερα, ο Mischel μετρίασε την αρχική του ακραία θέση και υποστήριξε πως ορισμένοι ενδοπροσωπικοί παράγοντες, κυρίως

Διεύθυνση: Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη, Φιλοσοφική Σχολή, Τομέας Ψυχολογίας Πανεπιστημιόπολη, Ιλίσια, 157 84 Αθήνα. Τηλ.: 01-7249000 εσωτ 2584 Fax: 01-8080516. E-mail: stefanid@holl.gr

γνωστικοί, καθορίζουν τις αντιδράσεις του ατόμου σε αλληλεπίδραση με τα δεδομένα της εκάστοτε κατάστασης, απορρίπτοντας έτσι πάλι την ύπαρξη μιας σταθερής εσωτερικής δομής στην προσωπικότητα του ανθρώπου (Mischel, 1973).

Στην εξελικτική ψυχολογία ο Kagan (1976) εισήγαγε την εξελικτική διάσταση στα βασικά επιχειρήματα του Mischel περί ασυνέχειας της συμπεριφοράς, και υποστήριξε πως τα περισσότερα ερευνητικά ευρήματα δείχνουν πως η συμπεριφορά δεν είναι σταθερή διαχρονικά. Έτσι, απέρριπτε τη συνέχεια και τη συνοχή στην εξέλιξη της προσωπικότητας, και τη δυνατότητα πρόβλεψης διαχρονικά μιας συμπεριφοράς. Ωστόσο διαχρονικές μελέτες (Kagan, 1969) έχουν δείξει πως υπάρχουν δύο είδη συνέχειας στην εξέλιξη της προσωπικότητας. Η ομοιοτυπική συνέχεια, που αφορά τη διαχρονική συνέχεια μιας συμπεριφοράς ή κάποιου χαρακτηριστικού, και η ετεροτυπική συνέχεια, που αφορά τη συνέχεια σε κάποιο χαρακτηριστικό, το οποίο όμως εκφράζεται διαχρονικά με διαφορετικές συμπεριφορές. Έτσι, μία συγκεκριμένη συμπεριφορά κατά την παιδική ηλικία μπορεί να μη σχετίζεται άμεσα με την ίδια συμπεριφορά στον ενήλικα, αλλά να σχετίζεται με συμπεριφορές που είναι φαινοτυπικά διαφορετικές αλλά εννοιολογικά συνεπείς και σχετικές με αυτήν (Kagan & Moss, 1962). Παράδειγμα ετεροτυπικής συνέχειας είναι τα αποτελέσματα μιας διαχρονικής μελέτης, όπου βρέθηκε ότι άνδρες, που θεωρούνταν από τους συνομηλίκους τους ιδιαίτερα επιθετικοί κατά την παιδική ηλικία ως ενήλικες έτειναν να διαπράττουν σοβαρά ποινικά αδικήματα, να κακοποιούν τις συζύγους τους και να οδηγούν υπό την επήρεια οινοπνεύματος. Οι αντίστοιχες γυναίκες έτειναν να τιμωρούν ιδιαίτερα αυστηρά τα παιδιά τους (Huessmann, Eron, Lefkowitz & Walder, 1984).

Οι θεωρητικοί που υποστηρίζουν την ετεροτυπική συνέχεια στην εξέλιξη της προσωπικότητας υποστηρίζουν επίσης πως η εξέλιξη αυτή έχει συνοχή και είναι σταθερή (π.χ. Block & Block, 1980. Sroufe, 1983).Για να ερμηνεύσει κανείς όμως αποτελέσματα που δείχνουν ετεροτυπική συνέχεια και συνοχή στην εξέλιξη της προσωπικότητας είναι αναγκαίο να στηριχθεί σε κάποια θεωρία, που θα του επιτρέψει να εξηγήσει πώς σχετίζονται συμπεριφορές που είναι φαινοτυπικά διαφορετικές αλλά εννοιολογικά σχετικές (Caspi & Moffitt, 1993).

Αν και δεν υπάρχει μία ενιαία εξελικτική θεωρία για την προσωπικότητα, όλοι οι θεωρητικοί που υποστηρίζουν την ετεροτυπική συνέχεια και συνοχή ακολουθούν ορισμένες κοινές αρχές. Δύο από αυτές τις αρχές είναι οι εξής: Πρώτον, η σημασία μιας συμπεριφοράς μπορεί να καθορισθεί μόνο αν λάβει κανείς υπόψη του τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτή παρατηρείται. Δύο φαινομενικά όμοιες συμπεριφορές μπορούν να έχουν διαφορετική σημασία ανάλογα με την περίσταση, ενώ δύο φαινομενικά διαφορετικές συμπεριφορές μπορεί να έχουν την ίδια σημασία (Santostefano, 1978). Έτσι, ενώ θεωρείται φυσιολογικό ένα παιδί προσχολικής ηλικίας να είναι στην αγκαλιά του δασκάλου όταν είναι άρρωστο, δε θεωρείται φυσιολογική η ίδια συμπεριφορά όταν το παιδί είναι καλά και πρέπει να πάρει μέρος σε κάποια δραστηριότητα. Δεύτερον, η προσωπικότητα δεν εξελίσσεται γραμμικά με την πρόσθεση καινούριων συμπεριφορών, αλλά σε κάθε στάδιο τα παλιά και τα καινούρια στοιχεία αναδιοργανώνονται και μετασχηματίζονται. Έτσι, η ίδια συμπεριφορά μπορεί να έχει άλλη σημασία ανάλογα με το εξελικτικό στάδιο του παιδιού. Ενώ είναι φυσιολογικό ένα βρέφος να είναι εξαρτημένο και να αποζητάει την αγκαλιά της μητέρας του, η ίδια συμπεριφορά παύει να έχει την ίδια σημασία κατά τη σχολική ηλικία (Sroufe & Rutter, 1984).

Είναι λοιπόν φανερό πως δεν έχει ιδιαίτερο νόημα να μελετήσει κανείς διαχρονικά μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, διότι δεν αναμένεται να παρουσιάσει σταθερότητα. Το βρέφος που εκδηλώνει συμπεριφορές εξάρτησης δεν αναμένεται να εκδηλώσει εξάρτηση στην προσχολική και σχολική ηλικία. Παρόλα αυτά, υποστηρίζουν αυτοί οι θεωρητικοί, η εξέλιξη της προσωπικότητας παρουσιάζει και συνοχή και σταθερότητα (Block, 1993. Sroufe & Rutter, 1984). Η συνέχεια όμως στην εξέλιξη της προσωπικότητας δε βρίσκεται στο επίπεδο της συγκεκριμένης συμπεριφοράς αλλά στην ποιότητα προσαρμογής του παιδιού ανάλογα με το αναπτυξιακό του στάδιο (Kohlberg et al., 1972. Sroufe & Rutter, 1984).

Έτσι, αντί να μελετήσει κανείς συγκεκριμένες συμπεριφορές και συμπτώματα, πρέπει να εστιάσει την προσοχή του στον τρόπο που το παιδί αντιμετωπίζει διαχρονικά τις διάφορες αναπτυξιακές προκλήσεις (Kohlberg et al., 1972). Ιδιαίτερα ένθερμοι υποστηρικτές της συνοχής, συνέχειας και σταθερότητας της εξέλιξης της προσωπικότητας είναι οι Jeanne και Jack Block (1980), οι οποίοι μελέτησαν διαχρονικά την εξέλιξη δύο παραμέτρων της προσωπικότητας: του βαθμού ελέγχου του εγώ και του βαθμού προσαρμοστικότητας του εγώ, και οι θεωρητικοί που μελετούν τις επιπτώσεις του «δεσμού μητέρας-βρέφους» στη μετέπειτα εξέλιξη του παιδιού (π.χ. Sroufe, 1983. Main, Kaplan & Cassidy, 1985. Kobak & Sceery, 1988. Kobak, Cole, Ferenz-Gillies, Fleming, & Gamble, 1993).

Η έννοια του ελέγχου του εγώ, που μελέτησαν οι Block και Block (1980), αφορά τη δυνατότητα ελέγχου των ορμών ανάλογα με τις συνθήκες, ενώ η προσαρμοστικότητα του εγώ αφορά τη δυνατότητα του ατόμου να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά διάφορες καταστάσεις, και να χρησιμοποιεί ευέλικτα τα μέσα που διαθέτει ώστε να λύνει τα προσωπικά, κοινωνικά, γνωστικά προβλήματά του. Οι Block και Block (1980) ενδιαφέρθηκαν να εξετάσουν την εξέλιξη αυτών των δύο παραμέτρων της προσωπικότητας. Για το λόγο αυτό, μελέτησαν διαχρονικά ένα δείγμα 128 παιδιών, από την ηλικία των 3 ετών έως την ηλικία των 23 ετών. Βρήκαν ότι ο βαθμός ελέγχου του εγώ παρουσιάζει εντυπωσιακή σταθερότητα τόσο στα αγόρια όσο και στα κορίτσια από την προσχολική στην εφηβική ηλικία. Το παιδί, δηλαδή, που έχει είτε υψηλό είτε χαμηλό βαθμό ελέγχου του εγώ θα συνεχίσει να παρουσιάζει την ίδια εικόνα στην εφηβική ηλικία. Όσον αφορά τη διαχρονική σταθερότητα του βαθμού προσαρμοστικότητας του εγώ, που είναι βασικός δείκτης της ψυχολογικής επάρκειας του παιδιού, τα αποτελέσματα είναι διαφορετικά για τα δύο φύλα. Στα αγόρια η προσαρμοστικότητα του εγώ παρουσιάζει μεγάλη διαχρονική σταθερότητα, ενώ στα κορίτσια ο βαθμός προσαρμοστικότητας του εγώ κατά την παιδική ηλικία δε σχετίζεται με το βαθμό προσαρμοστικότητας του εγώ κατά την εφηβική ηλικία. Ο βαθμός προσαρμοστικότητας των κοριτσιών, παρόλα αυτά, κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και μετά την εφηβική ηλικία παρουσιάζει σταθερότητα. Οι ερευνητές ερμήνευσαν αυτά τα αποτελέσματα υποστηρίζοντας ότι οφείλονται στον τρόπο κοινωνικοποίησης των κοριτσιών (Block, 1993). Είναι, λοιπόν, φανερό ότι η ευελιξία με την οποία το παιδί αντιμετωπίζει τις αναπτυξιακές προκλήσεις παρουσιάζει μια σημαντική σταθερότητα, και επιτρέπει σε μεγάλο βαθμό την πρόβλεψη όσον αφορά την προσαρμογή του στα διάφορα αναπτυξιακά στάδια.

Μία άλλη θεωρητική προσέγγιση που εξετάζει τη συνοχή της εξέλιξης της προσωπικότητας στηρίζεται στη «θεωρία του δεσμού μητέρας-βρέφους». Ο John Bowlby (1982), που έβαλε τα θεμέλια αυτής της θεωρίας, υποστήριξε πως το βρέφος είναι βιολογικά προδιαθετειμένο να δημιουργήσει συναισθηματικό δεσμό με ένα μικρό αριθμό ατόμων και ότι ο δεσμός αυτός θέτει τις βάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Η Mary Ainsworth (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978), βασισμένη στις θεωρητικές αρχές του Bowlby, ανέπτυξε μια πειραματική μέθοδο για τη μελέτη του δεσμού μητέρας-βρέφους, και περιέγραψε ένα είδος ασφαλούς δεσμού και δύο είδη ανασφαλών δεσμών, ενώ ερευνητές όπως οι Sroufe (1979, 1983. Sroufe, Carlson & Shulman, 1993), Main (Main et al., 1985) και Kobak (Kobak & Sceery, 1988. Kobak et al., 1993) μελέτησαν το ρόλο που παίζει ο δεσμός αυτός στην περαιτέρω εξέλιξη του παιδιού, του εφήβου και του ενήλικα, και ιδιαίτερα στην ποιότητα της σχέσης του με άλλους ανθρώπους.

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία εξέλιξης της προσωπικότητας κάθε στάδιο της ανάπτυξης χαρακτηρίζεται από ορισμένα βασικά αναπτυξιακά θέματα. Όλα τα παιδιά πρέπει να αντιμετωπίσουν τα θέματα αυτά. Έτσι, όλα τα βρέφη θα δημιουργήσουν δεσμό με τη μητέρα τους, όλα τα παιδιά θα πάνε σχολείο, θα έρθουν σε επαφή με άλλα παιδιά, και θα πιεστούν να μάθουν να ελέγχουν τις παρορμήσεις τους, ενώ όλοι οι έφηβοι θα αντιμετωπίσουν την ανάγκη δημιουργίας μιας προσωπικής ταυτότητας (Sroufe et al., 1993). Διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζουν και προσαρμόζονται στις ανα-

πτυξιακές προκλήσεις κάθε σταδίου. Ο τρόπος επίτευξης των αναπτυξιακών στόχων κάθε σταδίου θέτει τις βάσεις για το επόμενο στάδιο. Έτσι, το παιδί που είχε ασφαλή δεσμό με τη μητέρα του κατά την βρεφική ηλικία αναμένεται να είναι επαρκέστερο στην αντιμετώπιση των αναπτυξιακών προκλήσεων των επόμενων αναπτυξιακών σταδίων (Sroufe et al., 1993). Προβλέπεται, επομένως, συνοχή στην εξέλιξη της προσωπικότητας, ιδιαίτερα στον τρόπο που το κάθε παιδί προσαρμόζεται στις αναπτυξιακές απαιτήσεις του κάθε σταδίου. Η ποιότητα του δεσμού μητέρας-βρέφους αναμένεται να έχει σαφείς επιπτώσεις στη μορφή που θα πάρει αυτή η προσαρμογή (Μόττη-Στεφανίδη, 1985).

Η βασική υπόθεση πως η ποιότητα του δεσμού μεταξύ μητέρας-βρέφους επηρεάζει την ποιότητα των μετέπειτα σχέσεων του παιδιού στηρίζεται στη θεωρητική θέση του Bowlby (1973) ότι η ποιότητα της πρώτης κοινωνικής σχέσης με τη μητέρα δημιουργεί ένα εσωτερικό μοντέλο διεργασίας, διαμορφώνει, δηλαδή, προσδοκίες και στάσεις στο άτομο που αφορούν τον εαυτό του, τους άλλους ανθρώπους, τη μεταξύ τους σχέση, καθώς και γενικότερα τις ανθρώπινες σχέσεις (Sroufe et al., 1993). Ο μηχανισμός αυτός εξηγεί το λόγο για τον οποίο αναμένεται να υπάρχει συνοχή στην εξέλιξη της προσωπικότητας.

Οι Egeland και Sroufe (Sroufe et al., 1993) μελέτησαν διαχρονικά 200 οικογένειες και τα βρέφη τους από τη γέννησή τους. Αξιολόγησαν την ποιότητα του δεσμού μητέρας-βρέφους, και την προσαρμογή των παιδιών στο σπίτι, στο σχολείο, στην κατασκήνωση, κ.λπ., τα επόμενα 18 χρόνια. Μεταξύ άλλων, βρήκαν πως τα παιδιά που είχαν ασφαλή δεσμό με τη μητέρα τους κατά τη βρεφική ηλικία ήταν ψυχολογικά επαρκέστερα και καλύτερα προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις των επόμενων αναπτυξιακών σταδίων, μέχρι και την εφηβεία, από τα παιδιά που ως βρέφη είχαν ανασφαλή δεσμό με τη μητέρα τους. Ειδικότερα, τα παιδιά με ασφαλή δεσμό ήταν κοινωνικά επαρκέστερα, δεν ήταν κοινωνικά απομονωμένα, ήταν λιγότερο εξαρτημένα, είχαν λιγότερο άγχος, μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση, κ.λπ. (π.χ. Sroufe, Schork, Motti, Lawroski, & LaFreniere, 1984. Sroufe, 1983).

Από τη μελέτη αυτή προέκυψαν ορισμένα σημαντικά συμπεράσματα όσον αφορά τη συνέχεια στην προσαρμογή του ατόμου: Κατ'αρχήν, η οργάνωση της συμπεριφοράς με την πάροδο του χρόνου γίνεται πιο σύνθετη. Έτσι, ενώ το υπερκινητικό παιδί στα 3 του χρόνια εκφράζει το πρόβλημά του υπό οποιεσδήποτε συνθήκες, στα 6 του χρόνια μπορεί να εκφράσει το πρόβλημα αυτό όταν βρίσκεται υπό ιδιαίτερα περιοριστικές συνθήκες. Ο ερευνητής που θέλει να μελετήσει τη συνέχεια στην εξέλιξη πρέπει, λοιπόν, να λάβει υπόψη του τις συνθήκες υπό τις οποίες εκφράζεται μια συμπεριφορά και όχι απλά τη συχνότητά της. Δεύτερον, κατά τη διάρκεια της εξέλιξης παρατηρεί κανείς μετασχηματισμούς, όπου η δομή της προσωπικότητας εκφράζεται διαφορετικά ανάλογα με το εξελικτικό στάδιο του παιδιού. Έτσι, τα παιδιά που ως βρέφη είχαν αποφευκτικό ανασφαλή δεσμό, στην προσχολική ηλικία εκφράζουν έντονη εχθρική επιθετικότητα και θυμό. Τρίτον, ο ίδιος αναπτυξιακός πυρήνας μπορεί σε διάφορα στάδια στο ίδιο το παιδί να εκφρασθεί με φαινοτυπικά διαφορετικούς αλλά εννοιολογικά συνεπείς τρόπους. Έτσι, ένα παιδί με ανασφαλή δεσμό αποφευκτικού τύπου στην προσχολική ηλικία μπορεί να είναι συναισθηματικά και κοινωνικά απομονωμένο, ενώ στη σχολική ηλικία να κάνει τον νταή, συμπεριφορές χαρακτηριστικές των παιδιών με δεσμό αυτού του τύπου.

Η συνέχεια στην εξέλιξη της προσωπικότητας είναι συνάρτηση, λοιπόν, του επιπέδου ανάλυσης που θα επιλέξει ο ερευνητής. Δεν προβλέπεται διαχρονική συνέχεια σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και είναι φανερό πως δεν έχει νόημα να εξετάσει κανείς τη συχνότητα με την οποία παρουσιάζεται μια συμπεριφορά σε διάφορες ηλικίες, διότι η σημασία της συμπεριφοράς αλλάζει ανάλογα με τις συνθήκες και το εξελικτικό στάδιο του παιδιού. Αντίθετα, ο ερευνητής μπορεί να αναμένει συνοχή στον τρόπο προσαρμογής του ατόμου στα διάφορα εξελικτικά στάδια. Έτσι, έχει βρεθεί πως διάφορες μορφές προβληματικής συμπεριφοράς κατά την παιδική ηλικία, όπως είναι τα προβλήματα συμπεριφοράς, οι κακές ή ανύπαρκτες σχέσεις με άλλα παιδιά, συν-

δέονται με διάφορες μορφές ψυχοπαθολογίας στους ενήλικες (Sroufe & Jacobvitz, 1989).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S.(1978). *Patterns of attachment.* Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Block, J. H., & Block, J. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. In W. A. Collins (Ed.), *Minnesota Symposia on Child Psychology* (Vol. 13, pp. 39-101). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Block, J. (1993). Studying personality the long way. In D. C. Funder, R. D. Parke, C. Tomlinson-Keasey, & K. Widaman (Eds.), *Studying lives through time* (pp.9-44). Washington, DC: American Psychological Association.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation.* New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol.1. Attachment* (2nd ed.). New York: Basic Books.

Caspi, A., & Moffitt, T. E. (1993). When do individual differences matter? A paradoxical theory of personality coherence. *Psychological Inquiry, 4,* 247-271.

Huesmann, L. R., Eron, L. D., Lefkowitz, M. M., & Walder, L. O. (1984). Stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology, 20,* 1120-1134.

Kagan, J. (1969).The three faces of continuity in human development. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 983-1002). Chicago: Rand McNally.

Kagan, J., & Moss, H. A. (1962). *Birth to maturity.* New York: Wiley.

Kagan, J. (1976). Emergent themes in human development. *American Scientist, 64,* 186-196.

Kobak, R. R., Cole, H. E., Ferenz-Gillies, R., Fleming, W., & Gamble, W. (1993). Attachment and emotion regulation during mother-teen problem solving: A control theory analysis. *Child Development, 64,* 231-245.

Kobak, R. R., & Sceery, A. (1988). Attachment in later adolescence: Working models, affect regulation, and perceptions of self and others. *Child Development, 59,* 135-146.

Kohlberg, L., LaCrosse, J., & Ricks, D. (1972). The predictability of adult mental health from childhood behavior. In B. Wolman (Ed.), *Manual of child psychopathology* (pp. 1217-1284). New York: McGraw-Hill.

Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. In I. Bretherton & E. Waters (Eds.), Growing points in attachment theory and research (pp. 66-104). *Monographs of the Society for Research in Child Development, 50* (1-2, Serial No. 209).

Mischel, W. (1968). *Personality and assessment.* New York: Wiley.

Mischel, W. (1973). Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality. *Psychological Review, 80,* 252-283.

Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (1985). Διαταραχές στην προσαρμογή στη νηπιακή ηλικία σε σχέση με την ποιότητα δεσμού μητέρας-βρέφους». *Παιδιατρική, 50(4),* 244-258.

Santostefano, S. A. (1978). *A biodevelopmental approach to clinical child psychology.* New York: Wiley.

Sroufe, L. A. (1979). The coherence of individual development. *American Psychologist, 34,* 834-841.

Sroufe, L. A. (1983). Infant-caregiver attachment and patterns of adaptation in preschool: The roots of maladaptation and competence. In M. Perlutter (Ed.), Minnesota symposia in *child Psychology* (Vol. 16). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Sroufe, L. A., Carlson, E., & Shulman, S. (1993). Individuals in relationships: development from infancy through adolescence. In D. C. Funder, R. D. Parke, C. Tomlinson-Keasey, K. Wideman (Eds), *Studying lives through time: Personality and development.* Washington, D.C. American Psychological Association.

Sroufe, L. A., & Jacobvitz, D. (1989). Diverging pathways, developmental transformations, multiple etiologies and the problem of continuity in development. *Human*

Development, 32, 96-103.

Sroufe, L. A., & Rutter, M. (1984). The domain of developmental psychopathology. *Child Development, 55,* 17-29.

Sroufe, L. A., Schork, E., Motti, F., Lawroski, N., & LaFreniere, P. (1984). The role of the affect in emerging social competence. In C. Izard, I. Kagan, & R. Zajonc (Eds.), *Emotion, cognition and behavior.* New York: Plenum Press.

Personality development: Continuity, change and prediction

FROSSO MOTTI -STEFANIDI
University of Athens

ABSTRACT The issue of continuity and discontinuity in development has long been debated among personality psychologists. The adoption of a discontinuity model of personality development does not allow for prediction and primary prevention of later problems in the person's adaptation. The longitudinal studies have shown two kinds of continuity: homotypic and heterotypic continuity. In this paper different theoretical approaches and findings from longitudinal studies will be discussed that support the notion that personality development is continuous, consistent and coherent. However, it will be argued that one has to seek continuity at the level of the quality of the child's adaptation in different developmental stages and not at the level of simple behaviors.

Key words: Adaptation, contuinuity, personality development

Address: F. Motti-Stefanidi, Faculty of Philosophy, Department of Psychology, University Campus, Ilissia 157 84, Athens, Greece. Tel.: *30-1-7249000 Int. 2584 Fax: *30-1-8080516 E-mail: stefanid@hol.gr